

3. Денисов П.Н. Типология учебных словарей. // Проблемы учебной лексикографии. Денисова П.Н., Новикова Л.А. –М.: Изд.МГУ, 1977.
4. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии. - Л.: 1958.
5. Козырев В. А., Черняк В. Д. Лексикография русского языка: век нынешний и век минувший. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015.
6. Денисов П.Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии – М.: Изд-во Московского ун-та, 1974.
7. Копецкий Л.В. Теоретические предпосылки двуязычной славянской лексикографии. / «Вопросы лексикографии и издание словарей». –Прага: 1974.
8. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка: учеб.пособие – М.: “Наука” Флинта, 2008, -С. 432.
9. Морковкин В.В. О базовом лексикографическом знании // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М.: 1986.

РЕЗЮМЕ

Мақолада жаҳон, жумладан, ўзбек ўқув лексикографиясида ўқув лугати турлари, уларнинг типларини ажратиш билан боғлиқ муаммолар хусусида сўз боради.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются различные типы учебных словарей, а также вопросы узбекской учебной лексикографии.

SUMMARY

The article deals with the problems connected with the types of educational dictionaries in the world, including the issues of Uzbek educational lexicography.

КЎП МАЪНОЛИ СЎЗ ВА УНИНГ ЎРГАНИЛИШИ ХУСУСИДА

Ш.К.Гулямова - филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Бухоро давлат университети

Таянч сўзлар: полисемия (кўп маънолик), омонимия, лексик маъно, лексикология, лексик, фразеологик, грамматик полисемия, семантика, семасиология, бир ва кўп семемали лексема, конверсия, фраза.

Ключевые слова: полисемия (многозначность), омонимия, лексическое значение, лексикология, лексическая, фразеологическая, грамматическая полисемия, семантика, семасиология, одно и многосемемная лексема, конверсия, фраза.

Key words: polysemy, homonymy, lexical meaning, lexicology, lexical, phraseological, grammatical polysemy, semantics, semasiology, single-and multi-family lexeme, conversion, phrase.

Кириш. Лексеманинг биттадан ортик маъно англатиш ходисаси кўп маънолилик ёки полисемия дейилади. Биттадан ортик маъно англатадиган лексема эса кўп маъноли, полисемем, полисемантик лексема саналади [16:33].

Полисемия ҳар қандай тилда ҳам салмоқли ўрин тутди. Тил бойлиги фақат сўзлар, иборалар билангина эмас, сўзларнинг лексик маънолари билан ҳам ўлчанади. Демак, сўзларнинг кўп маънолилиги — полисемия тил бойлигида ўз ўрнига эга.

Тилдаги полисемия ходисаси жуда қадимданок олимлар диққатини ўзига жалб қилиб келган. Машҳур лексикограф Маҳмуд Кошгарий “Девону лугатит турк” китобида туркий полисемантик сўзларни қайд этади. Буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳам “Муҳокамат ул-лугатайн” асарида сўзлардаги маъноларга алоҳида тўхталиб, уларни она тилининг бойликларида бири. деб ҳисоблайди. Ҳазрат Навоий кўп маъноли (полисемантик) сўзини омонимдан фарқлаган ҳар бир сўзнинг маъно ноаниқликлари ҳақида алоҳида фикр юритган.

Навоий асарларида деярли барча сўзлар кўп маънолидир. Шунинг учун ҳам сўз маъносини изоҳлашда лексикографлар доимо полисемантизмга дуч келганлар. Натижада ўзбек лугатчилиги тарихида сўз маъносини изоҳлаш ўзининг изчил бир тизимига эга бўлган. Бу даврда яратилган барча лугатларда сўз маъносини изоҳлаш “умумийликдан ҳусусийликка” тамойилига бўйсунган ҳолда олиб борилган: олдин умумий, тўғри маъно, сўнгра эса сўзнинг кўчма маънолари изоҳланган [11:48].

Асосий қисм. Полисемия ходисасига соф лингвистик нуктаи назардан ёндашиш француз семасиологи М.Бреалдан бошланди. Шундан кейин бу ходиса ҳақида турлича қарашлар юзага кела бошлади [9:14].

Полисемияни баҳолаш тилшунослар орасида зиддиятли фикрларга сабаб бўлди. Баъзи олимларнинг фикрича, “идеал” тилда сўз фақат битта маънога эга бўлиши ва ҳар бир маъно алоҳида номга эга бўлиши керак. Бироқ, бу фақат бир қарашда қулай кўриниши мумкин, аслида сўзларнинг “бирёкламчилиги” тилининг имкониятларини пасайтириб, уни миллий ўзлигидан маҳрум этади. Кўпчилик олимлар ҳақли равишда сўзларнинг ноаниқлигини тилининг заифлиги эмас, балки тил бойлигининг бир кўриниши деб биладилар.

Кўп маънолилик тилининг чексиз имкониятларини эътироф қилади, чунки сўз бойлиги нафақат сўзлар, балки уларнинг қийматларининг хилма-хиллигида, сўзларнинг янги семантик фарқларни олиш қобилиятидир. Сўзлардаги янги маъноларнинг ривожланиши тил лексик ресурсларидан ижодий фойдаланиш қўламини беради [5].

Полисемияда бир хил сўзнинг турли қирралари доимо маъно билан боғлиқ. Бу муносабатлар турли хил бўлиши мумкин: бир хил сўз билан аталган нарсаларнинг

ўхшашлиги ёки битишув ё “қисм – бутун” муносабатларга асосланган. Кўп маъноли сўз қанча маънога эга бўлмасин, бу маънолар қанчалик хилма-хил бўлмасин, сўзнинг ўзи ўзлигида қолади.

Олим М.Миртожиев полисемия билан чалкашликни юзага келтирувчи ёндош ходисалар сифатида қуйидагиларни кўрсатади: 1) конверсия, 2) омонимия, 3) фраза [9:14].

Полисемия ва полисемия асосида ҳосил бўлган омонимларни фарқлашда ички семантик боғлиқнинг, яъни мотивациянинг унутилганлигига, хиралашган-лигига асосланиш керак бўлади.

Полисемиядан фарқли ўлароқ, омоним сўзларнинг маънолари бир-бири билан ҳеч қандай умумийликка эга эмас ёки омоним маънолар ўртасидаги алоқа ҳозирги ҳолат нуктаи назаридан йўқолган. Омонимлар, одатда, алоҳида лугавий ёзувларда, полисемантик сўзлар эса – биттада берилди; кейинчалик сонлар билан берилган сўзнинг бир неча маъноларини танлаш орқали ҳавола этилади. Бироқ турли лугатлар баъзан бир хил сўзларни бошқача тақдим этади.

Омонимия муаммосига оид кўплаб изланишлар полисемияни омонимиядан ажратиш масаласи лексикографик қўлланмалар яратишда ҳам, тил ўрганиш амалиётида ҳам энг қийин масала ҳисобланади. Қийинчилик полисемиянинг қулаши натижасида ҳосил бўлган лексик омонимларни фарқлашдир. Баъзи тадқиқотчилар бундай омонимларни семантик омонимлар деб атайдилар.

Кўпчилик тадқиқотчилар томонидан тақлиф этилган сўз маъносининг фарқлилигига асосланган семантик омонимларни ўрнатиш мезони омонимияни кўрсатувчи зарур ҳусусиятдир, лекин шунга қарамай у субъектив талқинларга олиб келади. Шунинг учун семантик жиҳат билан бир қаторда, биз тилда бундай семантик омонимларнинг шаклланишини тасдиқлайдиган ташқи белгига муҳтожмиз.

В.В.Виноградовнинг фикрича, омонимни ажратиш белгиси сўзнинг конструктив-шартланган маъноси ҳам бўлиши мумкин, лекин бу ерда олим конструктив шартлиликнинг ҳар хил турлари омонимиянинг ҳам белгилари бўлиши мумкинлигини назарда тутди ва сўзнинг турли маъно чегараларини кўрсатиб беради [3].

Е.М.Галкина-Федорук сўзларда маъноларнинг семантик узоқлиги улар орасида омонимик муносабат мавжудлигини англатишини таъкидлайди [4].

М.С.Гуричева ва Б.А.Серебренников сўз маъноларининг бўлинишидан семантик жиҳатдан боғлиқ бўлмаган янги сўз – омонимия вужудга келишини қайд этадилар [6].

Демак, омонимлар полисемия сўзининг семантик бўлиниши натижасида ҳосил бўлиши мумкин. Шу билан

бирга, бир хил сўзнинг турли маънолари асосида бутунлай бошқа сўзлар ҳосил бўлади. Уларнинг олдинги семантик алоқалари йўқолади ва фақат этимологик таҳлил уларнинг умумий тарихий илдиридан далолат берувчи умумий семантик хусусиятини яратишга имкон беради [15].

Омонимия (يونونча homos - бир хил, ónoma - ном), яъни маъно жиҳатдан фарқ қилувчи сўзларнинг товуш ва имлосидаги тасодифийлик полисемияга ўхшайди. Бироқ сўзларнинг турли маъноларда ишлатилиши ҳар сафар янги сўзларнинг пайдо бўлиши ҳақида гапиришга асос бермайди, омонимия эса товуш ва имлода мос келадиган, аммо семантикада умумийликка эга бўлмаган бутунлай бошқа сўзларни ўз ичига олади.

Полисемантик сўзларда турли маънолар бир-биридан ажратилмайди, балки боғланган, системали, омонимия эса тилдаги сўзларнинг систем боғланишларидан ташқарида бўлади. Тўғри, омонимия кўп маънолиликдан ривожланидиган ҳолатлар мавжуд, лекин шунда ҳам маънолар тафовути шундай чегарага этадики, натижада сўзлар ҳар қандай семантик ўхшашликни йўқотади ва мустакил лексик бирликлар сифатида ҳаракат қилади.

Омонимия ва полисемия ўртасидаги фарқ изоҳли луғатларда ўз аксини топган: полисемия сўзларнинг турли маънолари бир луғат ёзувида, омонимлар эса турли хилларда берилган. Омонимия ҳодисасини ўрганиш учун махсус луғатлардан фойдаланиш мумкин. О.С.Ахманова (1974) томонидан русча омонимлар луғати инглиз, француз ва немис тилларига таржима қилинган русча омонимларни ва грамматик ҳамда услубий белгиларни ўз ичига олади. Н.П.Колесников (1978) томонидан рус тилидаги омонимия луғати кенг китобхонлар доирасига тавсия қилинган [5].

Демак, сўзнинг бир нечта маънога эга бўлиш қобилияти анъанавий равишда полисемия деб аталади. Ҳозирги кунда полисемиянинг мавжудлиги кўпчилик тадқиқотчилар учун шубҳа туғдириб, айрим олимлар сўзнинг полисемия бўлиш имкониятини инкор этдилар. Масалан, Л.В.Шерба “берилган фонетик сўз каби кўплаб сўзлар маъноларга эга” [Шерба, 1958] деб ҳисоблаган. Худди шундай нуктаи назар А.А.Потебня томонидан айтилди, улар полисемик сўзлар йўқлигини таъкидлашди, лекин турли сўзларнинг фақат талаффузи бор, яъни турли сўзлар бир хил овоз дизайнига эга бўлиши мумкин, сўзнинг маъносидаги энг кичик ўзгариш эса уни бошқа сўз қилади, деб қайд этишди [Потебня, 1941].

Э.Сепирнинг фикрига кўра, “тил асосий 11 концептуал рубрикалар бўйича бир ёки чексиз бошқа маънолар қаторини ташкил этишга мажбур ва баъзи ўзига хос ёки ярим-махсус маъноларни элементлар функцияси боғланишида ишлатилади” [Сепир, 1993]. Кўринадики, айрим қарши фикрлар билан бир қаторда, кўп олимлар полисемиянинг тил тизимидаги аҳамиятини эътироф этишмоқда, аммо бу ҳодисанинг моҳиятини аниқлаш ҳамон мунозарали. Анъанавий ёндашувда полисемиклик бир ёки бир неча семантик компонентларнинг умумийлиги билан тавсифланадиган сўзда икки ёки ундан ортиқ ўзаро боғлиқ маъноларнинг мавжудлиги сифатида таърифланади. В.И.Кодухов полисемиянинг сўз маъноларининг коннективлигига асосланганлигини таъкидлайди - унинг барча маънолари умумий ёки 12 тўғридан-тўғри маънога асосланади, бу бевосита мавзун-концепция корреляциясига эга [Кодухов, 1987]. Худди шундай фикр А.А.Гируцкий томонидан ифода этилган бўлиб, полисемик сўзнинг маънолари ўртасида мавжуд бўлган семантик алоқалар бевосита маънонинг бир ёки бир нечта белгиси [Гируцкий, 2003]нинг мажозий маъносини сақлаб қолади.

В.В.Виноградов таъкидлаганидек, сўзнинг бевосита ёки номинатив маъноси жуда барқарор ва бошқа барча маъноларга нисбатан таянчдир. Асосий номинатив маънога нисбатан сўзнинг бошқа маънолари келиб чиқади, улар эса асосий маъно билан алоқасини сақлаб қолади. В.В.Виноградов бундай қийматларни “номинатив-ясама” деб атайди [Виноградов, 1977]. Ю.Д.Апресян лексик полисемияни маъноларнинг ўхшашлиги тушунчаси орқали ҳам белгилайди. Д.Н.Шмелевнинг таъкидлашича, полисемантик сўзнинг маънолари умумий семантик уюшмалар асосида улар ўртасида мавжуд бўлган муайян муносабатлар туфайли семантик бирликни ташкил қилади: метафора, метонимия ва функционал умумийлик [Шмелев,

1973]. Д.Лайонзнинг фикрига кўра, полисемантик сўз семантик структурасини ривожлантириш жараёнида қисман корреляциясини ўзгартирмаслиги керак [Lyons, 1977].

М.А.Стернина полисемияни уч турга ажратади: лексик полисемия, лексик-грамматик варианты ва лексик-грамматик полисемия. “Лексик-грамматик полисемияни бир хил лексик маъно билан таъминловчи лексик-грамматик вариант, лексик полисемия билан бирга, унда лексик-грамматик семалар бир хил ва семалар лексик жиҳатдан фарқланиб, бир сўз полисемиясининг энг паст даражасини ҳосил қилади, полисемия билан лексик-грамматик полисемия ҳам лексик, ҳам лексик-грамматик жиҳатдан юқори даражасини ташкил этади. Шу билан бирга, лексик ва лексик-грамматик даражада ҳам, полисемияни таъминлайдиган лексик-грамматик полисемия ҳам лексик полисемияни, ҳам лексик-грамматик вариантни бирлаштиради” [Стернина, 1999]. Н.Кочетова тадқиқоти полисемияга интеграл ёндашув доирасида амалга оширилди. Бундай ёндашув тарафдорлари каби у ҳам полисемияни лексик ва грамматик даражаларда мавжуд деб ҳисоблаган [8].

Ўзбек тилида полисемия ҳодисасини назарий жиҳатдан ёритган биринчи иш сифатида Т.Аликулов[1]нинг диссертациясини кўрсатиш мумкин. Аммо бунда мавзу моҳияти тўла очиб берилмаган.

Т.Аликулов [2], Б.Менглиев [10], Б.Умуркулов [14], Р.Зоҳидов [7], Ш.Тўхлиева [13] каби тилшунослар томонидан бу ҳодиса хусусида айрим қимматли фикрлар айтиб ўтилган.

М.Миртожиев полисемия ҳодисасини махсус монографик тарзда тадқиқ қилди [9]. Олим полисемияни қуйдагича гуруҳлаб ўрганди: 1. Полисемия ва унга ёндош ҳодисалар. 2. Полисемиянинг юзга келиши. 3. Полисемия классификацияси. 4. Полисемияда сўз структураси. У полисемияни инсон билимининг характери билан боғлиқлигини, турли халқлардаги билим характерининг турлилиги ҳам ўша халқ тилидаги полисемияларда ўз аксини топишини таъкидлайди.

Полисемия универсал асосий семантик ҳодисалардан биридир. Тилдаги тежамкорлик қонуни ва умумийлик принципи полисемияни вужудга келтирувчи асосий сабаблардан деб кўрсатилади. Полисемияда битта шакл (номема) билан бирдан ортиқ маъно (семема) ифодаланади.

Полисемияга соф лисоний нуктаи назардан ёндашсак, ушбу ҳодисанинг моҳияти шакл ва мазмун номуносаббигини билан белгиланишнинг гувоҳи бўламаиз.

Р.Сайфуллаева ва бир қатор олимлар томонидан яратилан “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарслигида полисемиянинг қуйдаги турлари ажратиб, таҳлил этилган: 1. Лексик. 2. Фразеологик. 3. Морфемик. 4. Синтактик. Дарсликда бир маъноли ва кўп маъноли сўзлар формал тилшуносликда фарқланганлиги, назарий лексикологияда эса бир семемали ва кўп семемали лексема фарқланиши алоҳида таъкидланади. Назарий лексикология нуктаи назардан нутқда қўлланган сўз ҳар доим бир маъноли. Чунки сўз лексеманинг бир марталик кўриниши бўлиб, у лексемага зид равишда бетакрорлик табиатига эга.

Жамият тараккий этиши билан нутқий ҳосила маъно вақтинча ифодалаган тушунчаси билан доимий алоқадорлик касб этиб, бора-бора барқарорлашиб боради ва ҳосила нутқий маъно лисонилашади. Натижада бир семемали лексема бирдан ортиқ семемали лексемага айланиб боради [12].

Маълумки, сўзлар янги яратилган даврида бир маъноли бўлади. Уларнинг ўзлаштирилиши ва инсон билимининг ошиб бориши натижасида лексеманинг маънолари кўпайиб бораверади ҳамда бу маънолар аста-секин тилда ўрнашади.

Хулоса. Полисемия миллий характерга эга бўлган ҳодиса саналади. Лексик маъноларнинг миллий характерга эга бўлиши полисемантик сўзларда ўз аксини топади. Чунки полисемантик сўзлар лексик маънолар ҳисобибагина таркиб топади.

Маълум тилда полисемантик сўзлар вужудга келиш имкониятларининг кўп бўлиши ва тилда полисемиянинг илҳиятда, тараккий этганлиги фикр айирбошлаш учун ҳеч

махал қийинчилик туғдирмайди. Унинг тараққиёти объектив мавжудотни ўзаро боғлиқ ҳолда англаш, уларни қиёсий ўрганиш, тараққиётларнинг тилда акс этиб туриши кабилар натижаси бўлади. Яъни полисемия цивилизация белгисидир. Қайси халқда фан, техника, маданият, санъат тараққий этган бўлса, ўша халқ объектив борлиқнинг ўзаро алоқасини шунча кўпроқ кўради, уларни бир-бирига кўпроқ ҳиёс этади ва булар тилида кўпроқ ўз аксини топади. Сўз маъноларини ўзгартириб турувчи тараққиётлар кетма-кет содир бўлиб туради. Бу эса полисемантик сўзлар тараққиёти учун сабаб бўлади, яъни инсоннинг ўз атрофини ўраб турган борлиқни умумлаштира олиши билан боклиқ ҳолатда полисемия мавжуд ва тараққий этади [9].

Айрим тилшуносларнинг полисемия ҳодисасини

Адабиётлар

1. Аликулов Т. Полисемия существительных в узбекском языке. Автореферат канд. дисс... – Ташкент: 1960, –С. 210.
2. Аликулов Т. Полисемияларнинг ҳосил бўлиши ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №3. 1963, 51-56-б. Синекдоха йўли билан полисемияларнинг вужудга келиши ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №3. 1965, 30-35-б.
3. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. // Вопросы языкознания. №5. 1953, – С.3-29.
4. Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык. Лексика. – М.: «Наука», 1954, –С. 287.
5. Голуб И. Стилистика русского языка. Учеб.пособие // <http://www.hi-edu.ru>
6. Гурычева М.С., Серебренников Б.А. Задачи изучения основного словарного фонда языка.//Вопросы языкознания. №6. 1953.
7. Зоҳидов Р. “Сабот ул-оғизин”даги кўп маъноли сўзларнинг қиёсий таҳлили. // Ўзбек тили ва адабиёти. №2. 2003, 49-б.
8. Кочетова Н. Национальная специфика семантем русской и английской адвербиальной лексики. Дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Воронеж: 2017, –С. 276. <http://www.science.vsu.ru/dissertations/5066/>
9. Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. – Тошкент: “Фан”, 1984, 135-б.
10. Менглиев Б. Луғавий кўп маънолик лисон ва нутқ бўлинишида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №5. 2000, 51-54-б.
11. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2002, 177-б.
12. Sayfullayeva R. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2010, 590-b.
13. Тўхлиева Ш. Қўшма гапларда синтактик полисемия ва синонимия. // Ўзбек тили ва адабиёти. №6. 2005, 102-104-б.
14. Умуркулов Б. Кўп маънолик ва насрий нутқ. // Ўзбек тили ва адабиёти. №6. 2000, 59-61-б.
15. Янцукова Т.В. Разграничение полисемии и омонимии в горномарийско-русских словарях // www.sworld.com.ua/
16. Ҳақимова М. Семасиология. – Тошкент: 2008, 70-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақоладатилшуносликда қадимдан мавжуд бўлган ҳодиса – полисемиянинг ўзига хос хусусияти, қўлланилиши, ёндош ҳодиса – омонимияга бўлган муносабати атрофлича ёритилган. Кўп маъноли сўзга олимларнинг муносабати ифодаланиб, умумлаштирилган. Айрим тилшуносларнинг полисемия ҳодисасини умуман тан олмасликлари ўзини оқламаклиги, аксинча кўп маъноли сўзлар синоним, антоним ва омоним каби тил тараққиётини, унинг бойлигини, кўп маънони бир сўзда сингдира олиш қобилиятини, тилдаги тежамкорлик тамойилларини яққол намоён этиши асосланган.

РЕЗЮМЕ

В статье подробно рассматривается явление, существовавшее в языкознании с древнейших времён – особенность многозначности, её применение, её связь с сопутствующим явлением – омонимией. Выражено и обобщено отношение учёных к многозначному слову. Тот факт, что некоторые лингвисты вообще не признают феномен полисемии, основан на том, что он не оправдывает себя, напротив, многие значимые слова являются синонимами, например антоним и омоним, развитие языка, его богатство, способность интегрировать многие значения в одно слово, очевидное проявление принципов экономии в языке.

SUMMARY

This article discusses in detail the phenomenon that has existed in linguistics since ancient times-the peculiarity of polysemy, its application, its relation with the accompanying phenomenon – homonymy. The attitude of scientists to the polysemous word is expressed and generalized. The fact that some linguists do not recognize the phenomenon of polysemy, based on the fact that it is not justified, on the contrary, many relevant words are synonyms, for example the antonym and the homonym, the development of language, its richness, its ability to integrate many values in one word, an obvious manifestation of principles of economy in language.

ЗАМОНАВИЙ НЕМИС ТИЛИ ОҒЗАКИ ВА ЁЗМА НУТҚИДА ИНГЛИЗЧА СЎЗЛАР

С.С.Далжанова – катта ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Ф.М.Тиллахўжаева – катта ўқитувчи

Қўқон давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: жамият тараққиёти, маданий алоқа, ҳамкорлик, ўзлашган сўзлар, маъно, жараён.

Ключевые слова: социальное развитие, культурные связи, сотрудничество, заимствованные слова, значение, процесс.

Key words: social development, cultural relation, collaboration, borrowings, meaning, process.

Маълумки, ҳар бир тил доимо жамият тараққиёти, ундаги тарихий жараёнлар, илм-фан ривожланиши билан ривожланиб, бойиб боради. Халқлар ўртасида қадимдан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатлар, маданий алоқа ва ҳамкорликнинг мавжудлиги тилнинг луғат бойлиги ошишига замин бўлиб хизмат қилади.

Тил луғат таркибининг бойиши асосан 2 хил манбалар асосида шаклланади:

– ички манбалар асосида;

– ташқи манбалар асосида;

Тилнинг ички манбалар асосида бойиши сўзларга сўз ясовчи қўшимчалар ва сўзни сўзга қўшиш орқали амалга ошади.

Шу билан бирга, ташқи манбалар асосида бошқа тиллардан сўз ўзлаштириш орқали ҳам кўплаб янги сўз атамалар тилга кириши, уларнинг луғат бойлигининг

умуман тан олмасликлари, “сўз маъносидаги кичик ўзгариш ҳам уни бошқа сўзга айлантириши” каби қарашлари ўзини оқламайди. Аксинча, кўп маъноли сўзлар синоним, антоним ва омонимлар каби тил тараққиётини, унинг бойлигини, кўп маънони бир сўзда сингдира олиш қобилиятини, тилдаги тежамкорлик тамойилларини яққол намоён этади.

Яна бир жиҳатни алоҳида таъкидлаш керакки, кўп маъноли сўзнинг мақсадга мувофиқ маъносини танлаб ишлатиш, ўз ўрнида фойдаланиш тил эгасидан закийликни талаб этади.

Келажакда кўп маъноли сўзларни ўзбек тилининг миллий корпусига тадбиқ этиш омонимияни таълим-тарбия, кибернетика соҳалари кадар силжигани муҳим амалий аҳамият касб этганини асослайди.

Айрим тилшуносларнинг полисемия ҳодисасини

Адабиётлар

1. Аликулов Т. Полисемия существительных в узбекском языке. Автореферат канд. дисс... – Ташкент: 1960, –С. 210.
2. Аликулов Т. Полисемияларнинг ҳосил бўлиши ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №3. 1963, 51-56-б. Синекдоха йўли билан полисемияларнинг вужудга келиши ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №3. 1965, 30-35-б.
3. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. // Вопросы языкознания. №5. 1953, – С.3-29.
4. Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык. Лексика. – М.: «Наука», 1954, –С. 287.
5. Голуб И. Стилистика русского языка. Учеб.пособие // <http://www.hi-edu.ru>
6. Гурычева М.С., Серебренников Б.А. Задачи изучения основного словарного фонда языка.//Вопросы языкознания. №6. 1953.
7. Зоҳидов Р. “Сабот ул-оғизин”даги кўп маъноли сўзларнинг қиёсий таҳлили. // Ўзбек тили ва адабиёти. №2. 2003, 49-б.
8. Кочетова Н. Национальная специфика семантем русской и английской адвербиальной лексики. Дисс. на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Воронеж: 2017, –С. 276. <http://www.science.vsu.ru/dissertations/5066/>
9. Миртожиев М. Ўзбек тилида полисемия. – Тошкент: “Фан”, 1984, 135-б.
10. Менглиев Б. Луғавий кўп маънолик лисон ва нутқ бўлинишида. // Ўзбек тили ва адабиёти. №5. 2000, 51-54-б.
11. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2002, 177-б.
12. Sayfullayeva R. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2010, 590-b.
13. Тўхлиева Ш. Қўшма гапларда синтактик полисемия ва синонимия. // Ўзбек тили ва адабиёти. №6. 2005, 102-104-б.
14. Умуркулов Б. Кўп маънолик ва насрий нутқ. // Ўзбек тили ва адабиёти. №6. 2000, 59-61-б.
15. Янцукова Т.В. Разграничение полисемии и омонимии в горномарийско-русских словарях // www.sworld.com.ua/
16. Ҳақимова М. Семасиология. – Тошкент: 2008, 70-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақоладатилшуносликда қадимдан мавжуд бўлган ҳодиса – полисемиянинг ўзига хос хусусияти, қўлланилиши, ёндош ҳодиса – омонимияга бўлган муносабати атрофлича ёритилган. Кўп маъноли сўзга олимларнинг муносабати ифодаланиб, умумлаштирилган. Айрим тилшуносларнинг полисемия ҳодисасини умуман тан олмасликлари ўзини оқламаклиги, аксинча кўп маъноли сўзлар синоним, антоним ва омоним каби тил тараққиётини, унинг бойлигини, кўп маънони бир сўзда сингдира олиш қобилиятини, тилдаги тежамкорлик тамойилларини яққол намоён этиши асосланган.

РЕЗЮМЕ

В статье подробно рассматривается явление, существовавшее в языкознании с древнейших времён – особенность многозначности, её применение, её связь с сопутствующим явлением – омонимией. Выражено и обобщено отношение учёных к многозначному слову. Тот факт, что некоторые лингвисты вообще не признают феномен полисемии, основан на том, что он не оправдывает себя, напротив, многие значимые слова являются синонимами, например антоним и омоним, развитие языка, его богатство, способность интегрировать многие значения в одно слово, очевидное проявление принципов экономии в языке.

SUMMARY

This article discusses in detail the phenomenon that has existed in linguistics since ancient times-the peculiarity of polysemy, its application, its relation with the accompanying phenomenon – homonymy. The attitude of scientists to the polysemous word is expressed and generalized. The fact that some linguists do not recognize the phenomenon of polysemy, based on the fact that it is not justified, on the contrary, many relevant words are synonyms, for example the antonym and the homonym, the development of language, its richness, its ability to integrate many values in one word, an obvious manifestation of principles of economy in language.

ЗАМОНАВИЙ НЕМИС ТИЛИ ОҒЗАКИ ВА ЁЗМА НУТҚИДА ИНГЛИЗЧА СЎЗЛАР

С.С.Далжанова – катта ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Ф.М.Тиллахўжаева – катта ўқитувчи

Қўқон давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: жамият тараққиёти, маданий алоқа, ҳамкорлик, ўзлашган сўзлар, маъно, жараён.

Ключевые слова: социальное развитие, культурные связи, сотрудничество, заимствованные слова, значение, процесс.

Key words: social development, cultural relation, collaboration, borrowings, meaning, process.

янада бойишида ва услубий бунёдкорликнинг ранг-баранглигини оширишда катта аҳамият касб этади.

Ўзлашган сўзнинг қўшимча китобий буёққа эга бўлиши ва унинг лексик маъносини морфемалар таркибидан келтириб чиқариш мумкин бўлмаслиги каби ҳоллар уни қабул қилаётган тилдаги бошқа сўздан фаркланувчи белгиси саналади.

Хусусан, немис тилига ҳам турли тиллардан, шу қатори инглиз тилидан жуда кўп сўзлар ва атамалар ўзлашган ва бу жараён ҳозирда ҳам давом этмоқда.

Ўзлаштириш жараёни давомли жараён бўлиб, илм-фан техника тараққиёти билан бирга доимо ривожланиб боради.

Ўзлашган сўзлар немис тили луғат бойлиги таркибининг 10%ни ташкил этади. Кўриниб турибдики, ўзлашган сўзлар немис тили луғат бойлиги таркибида